

УДК 94(477)"18/19":902-051Дан

*Ірина Івахненко,
Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID 0000-0001-9959-6825*

Археологічна діяльність Василя Данилевича

Abstract. The article is devoted to the personality of the famous Ukrainian historian, archaeologist, museologist Vasyl' Danylevyh. The relevance of the study consists in researching the archaeology activities of the Ukrainian historian at the end of the 19th – in the first third of the 20th century. He became a member of the Kyiv School of historians of Professor Antonovych and after graduation was a prominent representative of this School. Danylevyh as student began his archaeological activity during his university years under the leadership of Volodymyr Antonovych. After all, one of the activities of the School was archeology. In his archaeological research, Vasyl' Danilevyh explores the Stone Age, in particular the Neolithic culture of the territory of Chersonesos, Mogyliv, Kharkiv and Kyiv provinces. He compiled a map of the coin treasures of the Kyiv and Kharkiv provinces, and described it in detail in his work. He took an active part in the XII Archaeological Congress, as a face-to-face exhibition for this collection, he made a cutout of the burial from the mound, at that time this was one of the first attempts at such work. He also participated in other archaeological congresses. In 1908, he published a textbook on archeology "course of Russian antiquities", and also taught lectures at various educational institutions. In 1925, his work was published in which he described the state of archeology at that time and outlined the problems that arose during the study of the archaeological past of the Kyiv region.

Keywords: Vasyl' Danylevyh, historian, archeologist activities, St. Volodymyr University, Professor Antonovych Kyiv School of Historains, the end of the 19th – the first third of the 20th century, Kyiv, Kharkiv, Chersonese.

Актуальність. Дослідження археологічної діяльності українських істориків третьої чверті XIX – початку XX ст. є актуальною темою для вивчення істориками у XXI ст. Адже, археологічні дослідження та наукові роботи багатьох українських істориків вищезазначеного періоду, ще недостатньо відомі вченим та широкому загалу істориків і людей, які цікавляться питаннями української історії. У статті приділяється увага археологічній діяльності одного з істориків даного періоду, яскравому представнику школи професора Володимира Антоновича – Василю Данилевичу. Археологія є невід'ємною частиною вивчення історії, і саме археологічні дослідження допомагають більше дізнатися про культуру, традиції, тогочасні народи тощо. Кожна археологічна знахідка є важливою, так як може розповісти про невідомі або маловідомі сторінки в історії. Дослідження археологічної діяльності та наукових робіт з археології Василя Данилевича потребує на вивчення та популяризації.

Мета статті – дослідити археологічну діяльність Василя Данилевича.

У статті проаналізовано праці вченого Василя Данилевича: робота про неолітичну культуру на території Херсонеса¹; про стоянки кам'яного віку^{2, 3}; праці про монетні скарби у Київській⁴ та Харківській⁵ губерніях; звіти щодо розкопів курганів⁶; цікава робота вченого щодо вирізки поховання⁷ та праця про археологічну історію Київщини⁸.

Вивчені роботи науковців, що розкривають зазначену тему статті: дослідження А. Гомоляко про археологічні дослідження Василя Данилевича на Слобожанщині⁹; роботи П. П. Курінного¹⁰ та С. Пічкур¹¹; праці С. М. Ляшка¹², І. М. Скирди¹³ та В. В. Скирди¹⁴, Н. В. Кармазіної¹⁵ про роботу XII археологічного з'їзду та участь у ній Василя Данилевича та рецензія М. С. Грушевського¹⁶ на одну з праць археолога.

Під час навчання в Університеті Св. Володимира під керівництвом професора Володимира Антоновича студент Данилевич активно цікавився археологією та долучався до різних археологічних розкопок. Як згадував пізніше археолог у своїй «Автобіографії»: *«немедленно по поступлении в Университет я приступил под руководством проф. В. Б. Антоновича к занятиям нумизматикой и археологией в Нумизматическом и Археологическом Кабинетах; результатом этих занятий явилось два выпуска «Монетных*

¹ Данилевич, В. Е. (1911). Остатки неолитической культуры на территории Херсонеса. Харьков, 17 с.: ил. Окр. відбиток: *Сборник Харьковского историко-филологического общества в память профессора Е. К. Редина*. Т. 19. <https://elibr.ru/handle/123456789/212232>.

² Данилевич, В. Е. (1895). Стоянка и мастерская каменного века в Могилевской губернии, исследованная летом 1893 года. *Киевская Старина*. XLIX (апрель). С. 12-19.

³ Данилевич В. Е. (1903). Несколько стоянок и случайных находок каменного века в Ахтырском и Богодуховском уездах, Харьковской губернии: доклад [к протоколу восемнадцатого заседания предварительного комитета по устройству XII археологического съезда в Харькове]. *Записки Императорского Харьковского университета*. Кн. 1. С. 7-14.

⁴ Данилевич, В. Е. (1895). Монетные клады Киевской губернии до первой четверти XV в. *Труды IX-го археологического съезда*, Москва. Т. 1. С. 260-264.

⁵ Данилевич, В. Е. (1905). Карта монетных кладов и находок отдельных монет Харьковской губернии. *Труды XII Археологического съезда в Харькове*. Москва. Т.1. С. 314-410.

⁶ Данилевич В. Е. (1905). Раскопка курганов около с. Буд и х. Березовки Ахтырского уезда Харьковской губернии. *Труды XII археологического съезда в Харькове*, в 3 т. / под ред. Уваровой. Москва. Т. 1. С. 411-433.

⁷ Данилевич, В. Е. (1902). По поводу одного погребения, вырезанного с землей. *Труды Харьковского Подготовительного Комитета по устройству XII археологического съезда* / Ред. Е.К. Редина. Харьков. С. 361-364.

⁸ Данилевич, В. Ю. (1925). Археологічна минувшина Київщини. *ЗБІФВ УАН*. 31. 173 с.

⁹ Гомоляко, А. (2009). З історії археологічних досліджень В. Ю. Данилевича на Слобожанщині. *Література та культура Полісся*. 49. С. 26-33.

¹⁰ Курінний, П. (2013). Історія археологічного знання про Україну. Видання 3-тє. Передмова і вступна стаття П. Горохівського. Умань: ПП Жовтий О.О. 150 с.

¹¹ Пічкур, С. С. (2012). Археологічна освіта в Києві у другій половині XIX – на початку XX століття. *Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр.* Київ: ІА НАН України. 9. С. 208-212.

¹² Ляшко С. М. (2003). Про участь В. Ю. Данилевича у підготовці та роботі XII археологічного з'їзду у Харкові. *Археологія*. 2. С. 132-135.

¹³ Скирда І. М. (2018). XII археологічний з'їзд: передумови, перебіг подій, історичне значення: монографія. Харків. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Харків: ХНУ. 272 с.

¹⁴ Скирда, В. В., Скирда, І. М. (2019). Виставка XII Археологічного з'їзду як форма репрезентації наукових результатів та взаємодії з громадськістю. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, (54), 27-40.

¹⁵ Кармазіна, Н. В. (2014). XIII Археологический съезд в Екатеринославе: разработка комплексной программы исследования культурного наследия Юга России. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Исторические науки*, 27 (66) (1), 29-37.

¹⁶ [Рец. на:] В. Е. Данилевич. Донецкое городище и город Донец, историко-археологический очерк (Археологическая летопись Юж[ной] России, (1904). [т.] IV. С. 183-197). Львів: Видавництво Світ. (2012). 16 с.

кладов, принадлежащих Мюнц-Кабинету Университета Св. Владимира», написанные мною в течение первых двух лет университетского курса, а также реферат, представленный мною летом 1893 года IX Археологическому съезду в г. Вильне, членом которого я состоял»¹⁷.

Представники Київської історичної школи професора Антоновича ґрунтовно займалися археологією під керівництвом самого Володимира Боніфатійовича Антоновича. Як відзначав П. П. Курінний, головною ідеєю цієї школи було те, що «археологія вважається одним із найважливіших джерел для пізнання культурного минулого країни. Тому всі історики цього напрямку свідомо використовують археологічне джерело для своїх побудов і майже всі проводять археологічні дослідження як польового, так і лабораторного порядку»¹⁸.

Ще студентом Василь Данилевич опанував практику польових археологічних досліджень. Він відзначав заслуги професора Антоновича у викладанні курсу археології в Університеті Св. Володимира: «Той курс слухали не тільки студенти-історики, але й студенти інших відділів, що цікавилися археологією. До своїх викладів В. Антонович приносив потрібні речі з Музею. Крім того, протягом курсу він водив слухачів неодноразово до Музею, докладно пояснюючи їм музейські збірки. Для тих-же слухачів, що хотіли фахово працювати в галузі археології, Музей був завжди приступний.... Але він не обмежувався університетською аудиторією й неодноразово читав публічні курси археології. Завдяки тому я міг ще гімназистом прослухати його перший курс археології... . Під час розкопів він добре і зрозуміло розповідав і грабарям, і відвідувачам розкопу про мету розкопу й про українську старовину. Таким чином знання того, що пам'ятки старовини мають наукову вагу поширювалося їм серед широких кіл суспільства. Завдяки тому чимало пам'яток минулого врятувалося для науки...»¹⁹.

З 1888 р. до осені 1905 р. Василь Данилевич досліджував неолітичну культуру на території Херсонесу. У своїй роботі «Остатки неолитической культуры на территории Херсонеса»²⁰ дослідник писав, що найбільше знахідок неолітичної культури було знайдено у центральній та південній частині міста. Знахідки, за словами вченого, досить одноманітні – знаряддя та уламки, які у свою чергу розподіляли на категорії: домашнього вжитку, зброя, знаряддя виробництва, залишки від виробництва знарядь. Матеріали, які використовували для виробництва знарядь, були різноманітні гірські породи: кремій, кварцит, зелений граніт, мрамур, червоний вапняк, два знаряддя були зроблені із кістки тощо. Завдяки знахідкам, Василь Данилевич робить висновок, що на території Херсонесу та його акрополя була стоянка неолітичної людини, крім того, була і майстерня кам'яних знарядь, адже були знайдені залишки від виробництва знарядь та знаряддя були зроблені з місцевих гірських порід. Херсонеські знахідки вчений відносить до пізньої стадії неолітичної культури, зумовлюючи це тим, що обробка знарядь була пізнього неоліту.

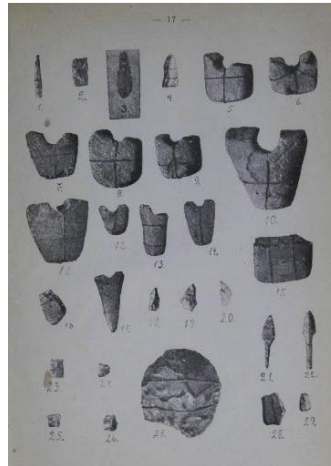
¹⁷ Гомоляко, А. О. З історії археологічних досліджень В. Ю. Данилевича на Слобожанщині. С. 27.

¹⁸ Курінний, П. Історія археологічного знання про Україну. С. 63.

¹⁹ Пічкур, С. С. Археологічна освіта в Києві у другій половині XIX – на початку XX століття. С. 210.

²⁰ Данилевич, В. Е. Остатки неолитической культуры на территории Херсонеса.

<https://elib.rgo.ru/handle/123456789/212232>.

Знахідки неолітичної культури. (Херсонес). Neolithic culture finds. (Chersonese).

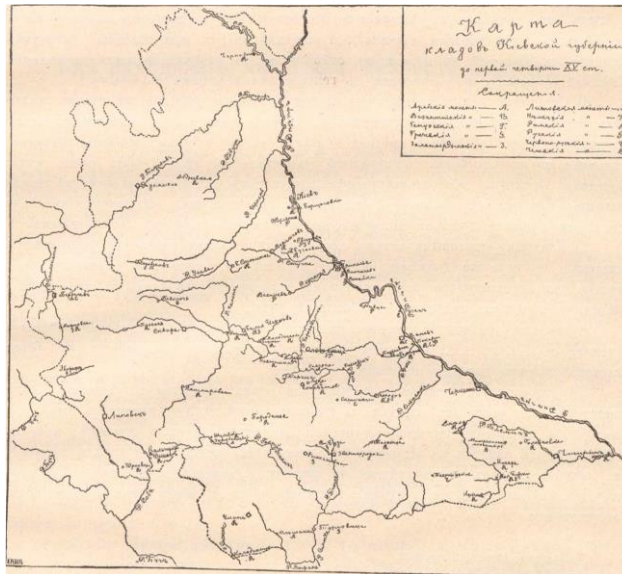
*Данилевич, В. Е. (1911). Остатки неолитической культуры на территории Херсонеса. С. 17.
Danilevich, V. E. (1911). Remains of the Neolithic Culture on the Territory of Chersonesos. P.17.*

Влітку 1893 р. Василь Данилевич самостійно досліджував неолітичну стоянку і майстерню, виявлену ним в урочищі Залоз'ї поблизу с. Кістені Рогачівського повіту Могилівської губернії. Докладний опис проведених ним розкопок він опублікував 1895 р. у часописі «Киевская старина», де зазначав, що знайшов дану стоянку завдяки вчителю жіночої гімназії, який приніс йому фрагмент орнаментованого посуду і попросив визначити ступінь давності. Вчитель повідомив, що залишив декілька знахідок на тому місці, де знайшов фрагмент посуду і вони поїхали до місця знахідки, яка виявилась стоянка кам'яного віку (неолітичний період). Всі знахідки Василь Данилевич поділив на три категорії: кераміка, кухонні залишки та крем'яні знаряддя (20 предметів)²¹. Значна частина виявлених ним знахідок була передана на зберігання до Археологічного кабінету Університету Св. Володимира, а решта залишилася в особистій колекції дослідника.

У 1895 р. вийшла робота археолога «Монетные клады Киевской губернии до первой четверти XV ст.»²², у якій автор зазначив 11 видів монет: грецька, римська, візантійська, арабська, литовська та інші, які розподілили у свою чергу на 4 групи. У своїй роботі вчений детально описав про кожну групу та вид монет. У підсумку зазначав, що скарби з боспорськими монетами дозволяють зрозуміти, що жителі території мали торгові відносини з грецькими колоніями, потім після них були римляни. Є монетні скарби які дають розуміння того, що були торгові відносини з Візантією, арабами та німцями, також з Кримом, так як знайшли один скарб з генуезькими монетами. Вчений підтверджує, що головним торівельним шляхом була річка Дніпро; більшість знайдених скарбів відносять починаючи з II ст. до Різдва Христового до XV ст., підтверджуючи те, що Київ був головним торговим центром. У самому місті велику частину скарбів знайдено у старій частині міста та на Подолі, менша частина – Печерськ, один скарб на Оболоні.

²¹ Данилевич, В. Е. Стоянка и мастерская каменного века в Могилевской губернии, исследованная летом 1893 года. С. 12-19.

²² Данилевич В. Е. Монетные клады Киевской губернии до 1 четв. XV в. С. 260-264.

Данилевич В. Е. (1895). Монетные клады Киевской губернии до 1 четв XV ст. С. 263.

Danilevich, V. E. (1895). Coin treasures of the Kiev province until the first quarter of the 15th century. P.263.

Особливо плідною й успішною була участь науковця в археологічних дослідженнях на Слобожанщині, які розгорнулися на початку ХХ ст. у зв'язку з підготовкою до ХІІ Археологічного з'їзду. У зв'язку з цим було створено Попередній комітет з підготовки ХІІ з'їзду.

З 1901 р. Василь Данилевич мешкав у Харкові. Вчений переїхав сюди з наміром здобути вчений ступінь магістра й обійняти посаду приват-доцента Харківського університету. 10 листопада 1901 р. молодого науковця було обрано членом Комітету й залучено до роботи зі створення карти монетних скарбів і знахідок поодиноких монет Харківської губернії. На вченого покладался також обов'язок організувати для учасників та гостей з'їзду виставку старожитностей. Його, за рішенням Комітету, було відряджено в археологічну експедицію для проведення наукових досліджень в Охтирському й Богодухівському повітах Харківської губернії. Разом з К. М. Мельник у вересні – жовтні 1901 р. ними було розкопано 52 кургани поблизу сіл Ницаха (25), Кириковка, Нова Горобина (18), Березівка, Буди (по 8 курганів). Під час наступних досліджень було обстежено також пам'ятки біля сіл Янків Ріг, Стара Горобина, Капітанські Вили, Журавне, Роздольне, Максимівна, Яблучне, ст. Мерчик, Бакирівка, м. Слов'янськ та інші²³. Дослідниками було виявлено та обстежено 2 стоянки та майстерні кам'яної доби на правому березі р. Донець поблизу с. Старий Кочеток Зміївського повіту та у піщаних дюнах уздовж р. Хухра. Результати досліджень у вигляді чотирьох наукових доповідей були виголошені В. Ю. Данилевичем на ХІІ Археологічному з'їзді, а потім опубліковані у науковій періодиці²⁴.

Про розкопки курганів поблизу села Буди та хутора Березівки описується у роботі «Раскопка курганов около с. Буди и х. Березовки, Ахтырского уезда Харьковской губернии»²⁵.

²³ Ляшко, С. М. Про участь В. Ю. Данилевича у підготовці та роботі ХІІ Археологічного з'їзду у Харкові. С. 132.

²⁴ Гомоляко, А. О. З історії археологічних досліджень В. Ю. Данилевича на Слобожанщині. С. 29.

²⁵ Данилевич В. Е. Раскопка курганов около с. Буди. Березовки Ахтырского уезда Харьковской губернии. С. 411-433.

У праці Василь Юхимович підкреслює, що великою причиною того, що цілих предметів з курганів не знайшлося, це « ... от корчевки леса покрывавшаго эту местность до недавнего времени, так и от интенсивной распахки ея под буряки в последние годы»²⁶, тому було складно зрозуміти не тільки положення окремого знайденого предмета, але й деколи розмір та вид знахідки, так як вони були цілком зламані. Під час розкопки курганів знайдені гончарні вироби (їх було найбільше і в основному уламки глиняних посудин), вироби з каменю та кістки, вугілля, кістки людини (обпалені або зовсім перепалені) та уламки кісток тварин. У хуторі Березівка така ж проблема зі цілісними знахідками, як у с. Буді. Було знайдено дрібне вугілля, перепалені кістки людини, черепки грубих глиняних посудин, бронзова фібула прикрашена «так называемым глазным орнаментом», глиняні предмети, кістки тварин (корови, вівці, свині та черепахи) тощо.

Бронзова фібула прикрашена «так наз. глазным орнаментом».

The bronze fibula is decorated with «so-called. eye ornament».

Данилевич В. Е. (1905). Раскопка курганов около с. Будих. Березовки Ахтырского уезда Харьковской губернии. С. 428.

Danilevich, V. E. (1905). Excavation of burial mounds near the v. Budix. Berezovki, Akhtyrsky district, Kharkov province. P. 428.

Підсумовуючи свою роботу, вчений зробив висновок, що у курганах даної місцевості обряд поховання відбувався шляхом трупоспалення та припустив як цей процес виглядав. Також, археолог відніс виявлену культуру до кам'яного віку, обумовлюючи це тим, що не було знайдено жодної знахідки з металу, але зазначає, що це твердження є хибним. Так як знахідки з цих груп курганів є схожими з іншими курганами, які відносять до бронзового віку, скіфської доби тощо. «Однако, мы считаем себя в праве настаивать на своем определении, так как мы вовсе не считаем указанные аналогии доказательствами того, что население, оставившее курганы около с. Будь, было знакомо с обработкой бронзы или железа, что его культура должна быть признаной бронзовой и железной»²⁷, – писав у своїй роботі вчений. Щодо курганів на хуторі Березівка то до точного періоду вчений не відносить, а зазначає тільки те, що «К сожалению, наш материал столь беден и так испорчен, благодаря указанным выше причинам, что мы не считаем возможным делать какие-либо

²⁶ Данилевич В. Е. Раскопка курганов около с. Будих. Березовки Ахтырского уезда Харьковской губернии. С. 411.

²⁷ Там само. С. 426.

сопоставления. Отметим только, что наша раскопка в одном отношении сообщила совершенно новые данные, неизвестны до сих пор ученым»²⁸.

Данилевич В. Е. Раскопка курганов около с. Будих, Березовки Ахтырского уезда Харьковской губернии

Danilevich, V. E. (1905). Excavation of burial mounds near the v. Budix, Berezovki, Akhtyrsky district, Kharkov province

У свої доповіді «Несколько стоянок и случайных находок каменного века в Ахтырском и Богодуховском уездах, Харьковской губернии»²⁹, Василь Данилевич писав, що більшість науковців того часу вважали, що Харківська губернія немає ніякої цікавості у археологічному відношенні. Вчений думав інакше, і у своїй доповіді вказував, що губернія є цікавим об'єктом дослідження, особливо кам'яного віку. Разом з Катериною Мельник він дослідив декілька місцезнаходжень предметів кам'яного віку: с. Янковка (нині с. Іванівка, Сумська область), де було знайдені кам'яні предмети, нуклеуси, відбійники тощо; с. Кириківка (нині смт. Кириківка, Сумська область), де знайдені черепки та половина глиняного прясельця; с. Катанскія Вили, там знайдені полірувальники круглої форми, черепки посудин на яких використовувалося два види орнаментів – увігнутий та опуклий, причому у посудинах з увігнутим орнаментом зустрічається ще і лінійний, і ямковий орнамент та інші. У підсумку доповіді, вчений вказував, що існування людини у Ахтирському та Богохудівському повітах можна констатувати тільки у неолітичну епоху, але були стоянки біля с. Кириківка та Катанскія Вили кам'яного віку.

Як наочний експонат для XII Археологічного з'їзду Василь Данилевич зробив вирізку поховання 3 з кургану 8, дослідженого на межі сіл Кириковка та Нова Горобина. Поховання знаходилося на глибині 1,72 м. вчений описав мотиви, які спонукали його зробити вирізку поховання: «Археологические модели в музеях о многом говорят специалистам, но не дают возможности составить достаточно ясное представление лицам, не обладающим специальными познаниями в этой науке, но желающим получить знания. Последнее обстоятельство заставило западноевропейских археологов изменить постановку этого вопроса: они стали перемещать в музеи погребения с той землей, в которой они были

²⁸ Там само. С. 433.

²⁹ Данилевич, В. Е. Несколько стоянок и случайных находок каменного века в Ахтырском и Богодуховском уездах, Харьковской губернии: доклад. С. 7-14.

найдені». На той час це була одна з перших спроб такої роботи. Дослідник докладно описав усі етапи вирізки поховання у своєму рефераті «По поводу одного погребения, вырезанного с землей», у т. ч. технічну сторону перевезення 67-пудового експонату, описав положення кістяка^{30, 31}.

У рефераті Василь Данилевич писав, що вирізку одразу не можна було зробити, тоді він покритив її обгортковим папером і зазначав, що це була помилка, так як в музеї цей папір було складно прибирати з кісток. Звісно, що під час вирізки були зроблені помилки, так як це перший досвід вченого у такій роботі. Сама вирізка почалася з того, що навколо було зроблена глибока та широка траншея, щоб працівники могли там вільно робити наступний етап вирізки. При тому, навколо кістяка робилася траншея, щоб кістяк з землею, на якій він лежав, створив земляний стовп. Після цього працівники поклали раму на стовп, при чому облягали її не ударами, а натисканням, щоб не обсипалася земля. Коли земля була утрамбована, так щоб не прогиналася під рукою, то поховання прорізалось знизу і після цього клали під нього залізні листи та дерев'яне дно, а потім закріплювали з кришкою, утворюючи ящик. В кінці свого звіту археолог зазначав, що «... *питая скромную надежду, что мои ошибки в этом деле будут исправлены другими и, таким образом, вопрос о вырезке погребений мало по малу получит надлежащее развитие*»³². Викопане поховання Василь Данилевич, за тогочасною класифікацією Дмитра Яковича Самоквасова та Любор Нідерле, відніс до поховань кам'яного віку. Відповідно до сучасної періодизації воно, найімовірніше, належить до зрубної культури, зазначає І. М. Скирда³³.

С. М. Ляшко відзначає, що у польовому щоденнику Василя Данилевича прослідковується загальноприйнята методика проведення розкопок, яка характерна для початку ХХ ст. Ось так, наприклад, виглядають записи у польовому щоденнику Василя Данилевича: «*На глубине 5 ари. глина, чернозем, почва более светлая. На глубине 5 ари. – кусочки костей человеческие, маленькие. Недалеко от центра, на З и В сторону тоже кости, по-видимому мелких животных. На Ю черепок красноватый. На В – черепок, грубые все. На той же глубине на С и Ю по черепку, на З – черепок. На глубине 5 ари. На З – черепки, на СВ – тоже. На глубине 5 ари., у зап. края кусок кости, на В сторону - беловатый черепок, у зап. края – 4 черепочка*»³⁴. Дослідник зауважує, що дана методика має суттєві недоліки, так як не дає змоги правильно встановити кількість поховань у кургані, їх хронологію, тип поховальної споруди тощо.

Улітку 1902 р. Василь Данилевич здійснив археологічне обстеження Донецького городища. Під час оглядової екскурсії до цього городища, організованої 18 вересня 1902 р. для учасників XII Археологічного з'їзду, вчений продемонстрував ділянку культурного шару, у короткій доповіді «Донецкое городище и город Донец» вказав на необхідність продовжувати вивчати цю археологічну пам'ятку. На основі аналізу археологічних матеріалів дослідник доводив сіверянське походження населення Донецького городища. На його думку, це місто було одним із тих форпостів, які Південна Русь висувала в степ у

³⁰ Ляшко, С. М. Про участь В. Ю. Данилевича у підготовці та роботі XII Археологічного з'їзду у Харкові. С. 132.

³¹ Данилевич, В. Е. По поводу одного погребения, вырезанного с землей. С. 361-364.

³² Там само. С. 364.

³³ Скирда, І.М. XII археологічний з'їзд: передумови, перебіг подій, історичне значення. 62 с.

³⁴ Ляшко, С. М. Про участь В. Ю. Данилевича у підготовці та роботі XII Археологічного з'їзду у Харкові. С. 132.

моменти успішної боротьби з кочівниками і які покидалися мешканцями, коли ця боротьба не була успішною³⁵.

Як засвідчує М. С. Грушевський у своїй рецензії: «Д[обродій] Данилевич в своїй цікавій статті уставляє тотожність Донецького городища з Донцем у літописі і ставить питання про те, яка людність мешкала тут. Він прихилиється до гадки, що тут була турецька колонізація, і зв'язує з тим назву “Шаруканя-города”, як, мовляв, зветься се городище в народі. Сей вивід, одначе, не переведений з відповідною докладністю, не обставлений аргументами, бо і сам автор, очевидно, не прийшов до сильного переконання в сій справі. Невиясненим лишається і те, оскільки автентичною і старою являється та назва Шаруканя-города»³⁶.

На основі зібраного археологічного й нумізматичного матеріалу археолог уклав карту скарбів і поодиноких знахідок монет Харківського краю та підготував насичену фактичним матеріалом роботу «Карта монетных кладов и находок отдельных монет Харьковской губернии» (Харків, 1903)³⁷. У своїй праці вчений зауважує, що у межах тогочасної Харківської губернії знаходять 15, а інколи 16 видів монет, які розподіляють на 4 групи. Також відзначив, що більшість скарбів припадає на район Сіверського Дінця, з чого зробив такі висновки, що Донець був головною торговою артерією цього краю в давнину; населення цього регіону в V – VI ст. тяжіло до півдня; в подальшому, до XIV ст. переважав східний напрямок і монетні клади дали підстави стверджувати про існування місцевого населення в краї і після татарської навали. Окрім того, дослідник склав і відповідну мапу монетних скарбів Харківщини³⁸. Здивувало археолога те, що не було знайдено жодної монети XI – XII ст., хоча в сусідній губернії, а саме у Полтавській, або у Київській та Волинській губерніях такі знахідки зустрічаються. «Не берусь сказать означает ли это слабость связи с древнерусским сначала политическим или культурным, а потом только культурным центром – Киевом, или в XI – XIII ст. население этого края было слишком малочисленно и бедно, вследствие чего монетные знаки были излишни для него?»³⁹, – писав у своїй роботі Василь Юхимович. Завдяки його праці було вивчено й описано давні монети й інші старожитності, що надходили до Харківського комітету з улаштування XII Археологічного з'їзду та до Музею мистецтв і старожитностей при Харківському університеті.

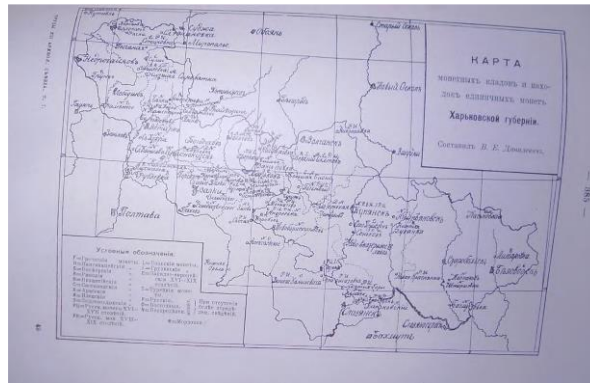
³⁵ Гомоляко, А. О. З історії археологічних досліджень В. Ю. Данилевича на Слобожанщині. С. 29.

³⁶ [Рец. на:] В. Е. Данилевич. Донецкое городище и город Донец, историко-археологический очерк (Археологическая летопись Юж[ной] России, (1904), [т.] IV, с. 183-197). Львів: Видавництво Світ. (2012). С.26-27.

³⁷ Данилевич, В. Е. (1905). Карта монетных кладов и находок отдельных монет Харьковской губернии. Труды XII Археологического съезда в Харькове. Москва. 1. С. 314-410.

³⁸ Гомоляко, А. О. З історії археологічних досліджень В. Ю. Данилевича на Слобожанщині. С. 29-30.

³⁹ Данилевич, В. Е. Карта монетных кладов и находок отдельных монет Харьковской губернии. С.382

Данилевич, В. Е. (1905). Карта монетных кладов и находок отдельных монет Харьковской губернии. С. 385.

Danilevich, V.E. (1905). Map of coin hoards and finds of individual coins of the Kharkov province. P. 385.

Під час підготовки виставки до XII Археологічного з'їзду виникли і певні труднощі. Перш за все, це стосувалося каталогізації її експонатів. Харківські науковці з цим не дуже поспішали. Голова Московського археологічного товариства Прасковія Сергіївна Уварова залишила наступний запис щодо цього у щоденнику: «Професори Н. Ф. Сумцов и А. Н. Краснов хлопчут об Этнографической выставке при Съезде с расчетом, что выставка эта послужит основанием будущего Этнографического Музея ..., но вместе с тем... когда дело дошло до составления каталога... – то никто за него не хочет приняться... В том же положении находится и устройство Выставки Первобытных древностей. Занимались раскопками Городцов, Багалей, Трефилюев, Мельник, Покровский и Данилевич, но никто из них не может или не хочет заняться Выставкой... Егор Кузьмич Редин, единственный человек, всецело преданный делу»⁴⁰.

19 грудня 1902 р. Василя Юхимовича було обрано членом-кореспондентом Імператорського Московського археологічного товариства. Невдовзі вченого було включено до складу постійно діючої Комісії (1903 – 1905) з підготовки XIII Археологічного з'їзду, який мав відбутися в 1905 р. у Катеринославі. За дорученням Комісії у серпні 1903 р. В. Ю. Данилевич провів археологічні розкопки у володіннях харківського землевласника П. Харитоненка. Вчений розкопав дев'ять курганів кіммерійської та скіфської доби⁴¹.

Василь Данилевич двічі представляв Харківський університет на археологічних форумах. На XIII Археологічному з'їзді, який відбувся в Катеринославі 1905 р., він був співкерівником однієї з секцій і виступив з доповіддю про монетні скарби Катеринославщини і повідомив цінні дані, знайдені ним в ході розкопок в Таврійській губернії, де археолог досліджував три типи могильних споруд, курган і одне городище. Особливо цінним за результатами стало дослідження дольменів. В ході обговорення доповіді з'ясувалося, що кримські дольмени не мали аналогії з кавказькими⁴².

Як відзначає С. М. Ляшко, із 22 доповідей про «первісні старожитності» саме реферати Василь Данилевича та Катерина Мельник викликали жваву дискусію. Учасників засідань

⁴⁰ Скирда, В. В., Скирда, І. М. (2019). Виставка XII Археологічного з'їзду як форма репрезентації наукових результатів та взаємодії з громадськістю. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, (54), С. 31.

⁴¹ Гомоляко, А. О. З історії археологічних досліджень В. Ю. Данилевича на Слобожанщині. С. 30.

⁴² Кармазіна, Н. В. XIII Археологічний з'їзд в Катеринославі: розробка комплексної програми дослідження культурної спадщини Півдня Росії. С. 32.

передусім зацікавило питання визначення хронології і культурної належності репрезентованих доповідачами пам'яток. Це було викликано тим, що більшість тогочасних дослідників хронологічно зараховувала пам'ятки пізнього енеоліту та ранньої бронзи до пізньокам'яного періоду. Під час дискусії був присутній і професор Володимир Антонович. Виявлені Василем Данилевичем під час спільної з Катериною Мельник «екскурсії» кургани та проведені розкопки сприяли дослідженню археологічних пам'яток Харківщини. Ці результати, окрім історіографічної цінності, можуть бути практично використані для складання й уточнення археологічної карти Харківської області. Зокрема, розкопки скіфських курганів біля сіл Ніцаха і Хухри дали змогу на початку 50-х років XX ст. наступним поколінням археологів виявити у цьому районі поселення ранньої залізної доби⁴³.

На третьому обласному історико-археологічному з'їзді, який відбувся 1906 р. у Володимирі-на-Клязьмі, Василь Данилевич виголосив доповідь, у якій оприлюднив головні результати археологічних розкопок неолітичних пам'яток, проведених ним улітку 1903 і 1905 р. у Таврійській та Херсонській губерніях⁴⁴.

У 1908 р. Василь Юхимович видав підручник з археології «Курс русских древностей», в якому описав шляхи формування та розвитку археології, навів приклади інших зарубіжних країн, давав визначення археології як науки та наголосив на важливому значенні археологічних з'їздів для вивчення пам'яток старовини: *«Каждый съезд вызывает интенсивную работу по изучению старины, в том числе и доисторических древностей, в более или менее значительном районе, намеченном для исследования ко времени съезда. Такое изучение местных древностей ведется, конечно, более систематично и полно, по заранее выработанным программам»*⁴⁵.

Лекційний курс Василя Данилевича, який він викладав на Вищих жіночих курсах у 1907 – 1908 рр., дозволяє дізнатися про його власне розуміння стану археологічної освіти: *«Успешное развитие доисторической археологии несколько затрудняется тем, что в наших университетах нет особой кафедры по этой науке. Лишь в немногих университетах читались особые курсы по доисторической археологии. Например, в Университете Св. Владимира такой курс читал до половины 90-х годов покойный проф. В. Б. Антонович...»*⁴⁶.

У 1925 р. вийшла праця вченого «Археологічна минувшина Київщини»⁴⁷, у якій Василь Данилевич описав стан тогочасної археології та окреслив ті проблеми, які поставали під час вивчення археологічної минувщини Київщини. Географічні кордони Київщини, він окреслив так: *«За справжню Київщину я визнаю лише тую територію, яку зрештою річки, що по них мешкали деревляни та поляни.... Тільки на півдні та на південь-заході я залишив у загальних рисах кордони старорежимної губернії. Сюди тяглася полянська колонізація, бо з природнього боку ця територія подібна до решти Київщини»*⁴⁸. У роботі зазначається про археологію Київщини під час палеоліту (не велика кількість матеріалу була про цей час на землях Київщини), мезоліту (вчений вказує стацію в Іскорості, знайдену Вікентія Хвойкою, який відносить її до палеолітичної, хоча Василь Данилевич доводить що вона належить до мезоліту), неоліту (стація біля Юрової гори дослідження проводив гр. Бобрінський, який за

⁴³ Ляшко, С. М. Про участь В. Ю. Данилевича у підготовці та роботі XII Археологічного з'їзду у Харкові. С. 133.

⁴⁴ Гомоляко, А. О. З історії археологічних досліджень В. Ю. Данилевича на Слобожанщині. С. 30.

⁴⁵ Пічкур, С. С. Археологічна освіта в Києві у другій половині XIX – на початку XX століття. С. 211.

⁴⁶ Там само. С. 211.

⁴⁷ Данилевич, В. Ю. (1925). Археологічна минувшина Київщини. *ЗбІФВ*. 31. С. 173.

⁴⁸ Там само. С. 3.

словами автора роботи, ненаукове), енеоліту (вказується трипільська культура). Описано бронзову та залізну культуру, скитську та сарматську культуру, добу великої мандрівки народів (вчений вказує що на той час не знайдено городища на Київщині, що можна віднести до цієї доби, але є відомості про сільське життя), середньовічну старовину.

Підсумуємо. Василь Данилевич зробив значний вклад в археологічну науку та освіту. Саме наукова школа професора Володимира Антоновича вплинула на різнопланову діяльність вченого, у тому числі його наукові заняття археологією. Починаючи з університетських років він під керівництвом професора Антоновича брав участь у розкопках. Археолог досліджував кам'яний вік, зокрема неолітичну культуру території Херсонесу, Могильовської, Харківської та Київської губерній. Він склав карту монетних скарбів Київської та Харківської губерній і детально описав її у своїх роботах. Василь Данилевич брав активну участь в розробці та втіленні XII археологічного з'їзду, і в якості наочного експонату виставки для колекції зробив вирізку поховання з кургану, що на той час було однією з перших спроб такої роботи. Також брав участь в інших археологічних з'їздах. У 1908 р. Василь Данилевич видав підручник з археології "Курс російських старожитностей", а також читав лекції в різних навчальних закладах. У 1925 р. була надрукована його робота, в якій він описав стан археології в той час і які проблеми виникали при вивченні археологічного минулого Київщини.

References

- Danilevich, V. E. (1911). *Ostatki neoliticheskoi kultury na teritorii Hersonesa [Remains of the Neolithic Culture on the Territory of Chersonesos]*. V.E. Danilevich. Kharkiv, 17 p.: Dept. print: Collection of Khark. ist.-philol. society in memory of prof. E.K. Redina. T. 19. <https://elibrary.ru/handle/123456789/212232> [in Russian].
- Danilevich, V. E. (1895). *Stoyanka i masterskaya kamennogo veka v Mogulevskoi gybernii, isledovana letom 1893 goda. [A parking lot and workshop of the Stone Age in the Mogilev province, explored in the summer of 1893]*. Kievskaya starina [Kiev Antiquity]. Kyiv. XLIX (April). 12-19 [in Russian].
- Danilevich, V. E. (1895). *Monetnye klady Kievskoi gybernii do pervoi chetverti XV veka. [Coin treasures of the Kiev province until the first quarter of the 15th century]*. Trudy 9-go archeologicheskogo s'ezda [Proceedings of the 9th Archaeological Congress]. Moscow. 1. 260-264 [in Russian].
- Lyashko, S. M. (2003). *Pro uchast' V. YU. Danylevycha u pidhotovtsi ta roboti XII Arkheolohichnoho z'yizdu u Kharkovi [About the participation of V. Yu. Danylevych in the preparation and work of the XII Archaeological Congress in Kharkiv]*. Arkheolohiya [Archeology]. Kyiv. 132-135 [in Ukrainian].
- Danilevich, V. E. (1905). *Raskopka kurganov okolo s. Budih. Berezovki Ahtyrskogo yezda Harkovskoi gybernii [Excavation of burial mounds near the v.Budix. Berezovki, Akhtyrsky district, Kharkov province]*. Trydu deviatnadsatogo archeologicheskogo sezda v Harkove, v 3 tomax/ pod red. Uvarovoi [roceedings of the Twelfth Archaeological Congress in Kharkov, in 3 volumes / ed. Uvarova]. Moscow. 1. 411-433 [in Russian].
- Danilevich, V. E. (1903). *Neskol'ko stoyanok i slucanyh nahodok kamennogo veka v Ahtyrskom i Bogodyhovskom uyezdah, Harkovskoi gubernii: doklad [k protokoly vosemnadsatogo zasedania predvaritel'nogo komiteta po ustroistvu XII archeologicheskogo sezda v Harkove] [Several sites and accidental finds of the Stone Age in Akhtyrsky and Bogodukhovsky districts, Kharkov province: report [to the minutes of the eighteenth meeting of the preliminary committee on the arrangement of the XII archaeological congress in Kharkov]]* /V.E.

- Danilevich. Zapiski Imperatorskogo Harkovskogo universiteta [*Notes of the Imperial Kharkov University*]. 1. 7-14 [in Russian].
- Danilevich, V. E. (1902). Po povodu odnogo pogrebenia vyrezannogo s zemlei [*Concerning one burial carved from the ground*]. Trydi Harkovskogo Podgotovitel'nogo komiteta po ustroistvy XII AS/ Red. E.K.Redin [*Proceedings of the Kharkov Preparatory Committee for the arrangement of the XII AS / Ed. E.K. Redin*]. Kharkov. 361-364 [in Russian].
- Danilevich, V. E. (1905). Karta monetnykh kladov i nahodok otdelnykh monet Harkovskoi gybernii. [*Map of coin hoards and finds of individual coins of the Kharkov province*]. Trydu XII Archeologicheskogo siezda v Harkove [*Proceedings of the XII Archaeological Congress in Kharkov*]. Moscow. 1. 314-410 [in Russian].
- Danylevych, V. Y. (1925). Arkheolohichna mynuvshyna Kyivshchyny [*Archeological past of Kyiv region*]. Kyiv. 31.173 [in Ukrainian].
- [Retz. on:] V. E. Danilevich. (1904). Donetsk settlement and the city of Donets, historical and archaeological sketch (Archaeological chronicle of the South Russia. IV, 183-197). Lviv: Vidavnytstvo Svit. 2012 [in Russian].
- Gomolyako, A. (2009). Z istorii archeologichnykh doslidjen V. Yu. Danylevicha na Slobozhanshhy`ny` [*From the history of archeological researches of V. Yu. Danylevych in Slobozhanshchyna*]. Literatura ta cultura Polissya [*Literature and culture of Polissya*]. 49. 26-33 [in Ukrainian].
- Kurinnyi, P. (2013). Istorija archeologichnogo znanya pro Ukrainu [*History of archaeological knowledge about Ukraine*]. 3rd edition. Preface and introductory article by P. Gorokhivsky. Uman: PE Zhovtiy OO. 150 [in Ukrainian].
- Pichkur, S. S. (2012). Archeologichna osvita u Kyive u drygii polovine XIX –na pochatky XX stolitta [*Archeology education in Kyiv in the second half of the XIX-early XX century*]. Arxeologiya i davnya istoriya Ukrayiny` [*Archeology and ancient history of Ukraine*]. Kyiv, 9. 208-212 [in Ukrainian].
- Skirda, I. M. (2018). XII archeologichniy z"yizd: peredymovu, perebig podiy, istorychne znachennya: monogphia/ IM Skyrda; Kharkiv.nat. Univ. V.N. Karazin. [*XII Archaeological Congress: preconditions, course of events, historical significance: monograph / IM Skyrda; Kharkiv*]. Kharkiv: KhNU. 272 [in Ukrainian].
- Skyrda, V. V; Skyrda, I. M. (2019). Vystavka XII Archeologichnogo z"yizdy jak forma reprezentazii naykovuh rezyl'tativ ta vzajemodii z gromadskist'u. [*Exhibition of the XII Archaeological Congress as a form of representation of scientific results and interaction with the public*]. Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V.N.Karamzina [*Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "History"*], (54), 27-40 [in Ukrainian].
- Karmazina, N. V. (2014). XIII Archeologicheskii siezd v Ekaterunoslave: razrabotka kompleksnoi programmy isledovania kulturnogo nasledia Yuga Rosii. [*XIII Archaeological Congress in Yekaterinoslav: development of a comprehensive program for the study of the cultural heritage of the South of Russia*]. Uchenie zapiski Krumnskogo federal'nogo universiteta imeni V.I.Vernadskogo [*Scientific notes of the V.I.Vernadsky Crimean Federal University*]. Historical sciences, 27 (66) (1), 29-37 [in Russian].